

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE “ÂHİR ZAMAN”

Arş. Gör. Ayşe PARLAKKILIÇ MUCAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

ÖZ

Yahudilik, Hristiyanlık, İslâm gibi farklı dinlerde yer edinmiş âhir zaman kavramı; kıyamet öncesi alametlerle kendisini belli edeceğine inanılan bir zaman dilimidir. Bu zaman diliminde fitne ve fesadın hakim olacağı ve sonrasında dünyada huzur ortamının tesis edileceği düşüncesine iman edilir.

Birçok ayet ve hadiste ismi ve alametleri zikredilen âhir zaman, klasik Türk şiirinde sıklıkla işlenen konuların biridir. Bu çalışmada divan şairlerinin “âhir zaman” kelimesi ve çağrışımlarını nasıl kullandıklarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, zaman, âhir zaman, kıyamet, alamet.

ABSTRACT

“End-Time” in The Classical Turkish Poetry

End-time, which finds place in several religions like Judaism, Christianity, Islam and other beliefs, is a period that is believed to appear after some signs. It is believed that at this time sedition and mischief will prevail on earth and after it is faith in the idea that the establishment of peace and tranquility in the world.

The name and signs of the end-time, which are commonly referred in many Quranic verses and hadiths, became in fact, a frequently edited issue treated in classical Turkish poetry. In this paper, we studied how the divan poets used the word and connotations of “end-time”.

Keywords: Classical Turkish poetry, time, end-time, doomsday, sign.

Giriş

Yaşanıp tecrübe edilen ve insanlığın varlığına anlam kazandıran zaman kavramının, üzerinde ittifak edilen bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Fizik, astronomi, felsefe, sosyoloji, teoloji gibi birçok disipline konu olan bu kavram üzerine bilim insanları tarafından farklı görüş ve fikirler ortaya atılmıştır.

Dinler zamanın başlangıcı ve sonu olup olmadığı konusunda ikiye ayrılmıştır. Bazı dinler (Hinduizm, Budizm) zamanı birbiri ardına takip eden devreler olarak görürken bazıları da (Yahudilik, Hristiyanlık, İslâm) zamanın bir düzlem halinde akıp gittiğini ve yaşanan âlemlerle birlikte sona ereceğini düşünür. Bu evreden sonra ise sonsuz bir âlem ve zaman kavramının yaşanacağına inanılır. Ancak her iki grubun da inandığı gerçek, zamanın bir sonunun olduğudur. Bu

son zaman; birinci grup için yaşanan devrenin son dönemini, ikinci grup içinse dünya hayatının kıyametten önceki son evresini ifade eder.¹

“Âhir zaman” tamlamasındaki “el-âhır” (الأخر) kelimesi, “el-evvel” (الأول) kelimesinin zıt anlamlısı olarak son, sonraki, sondaki manasına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de, “el-âhır”, O sondur (kendisinden sonra hiçbir şey ebedî değildir), manasında² Allah’ın sıfatı olarak kullanılmıştır. Âhir zaman ise son zaman olarak nitelendirilebilir. Hz. Muhammed’den kıyamet gününe kadar geçen zaman³ için de kullanılan bu tabir; biten, sona eren, en sonra, sonunda, âkîbet anlamı taşır.

Âhir zamanı, dünyanın kıyametten önceki son evresi olarak tavsif eden dinlerde, âhir zamanın vaktine dair farklı görüşlerin yer aldığını görürüz.

Eski Ahit’te, İslâmî terminolojideki “kıyamet”in karşılığı olarak anlaşılması mümkün “apokalipsi” ifadesi yer alır. Apokalipsi; kâinatın sonu, sonlu zamanın nihayete ermesini ifade eder.⁴ Zira, Hristiyanlık ve İslâm’da olduğu gibi Yahudilikte de Tanrı dışındaki tüm varlıkların sonlu olduğu ve bir gün sonlarının geleceği inancı vardır. Ancak bu sonun ne zaman olacağına dair semâvî kitaplarda net bir bilgi yer almaz. Yahudi inancı dünyanın genel ömrünü 7000 yıl ve faal yılını 6000 olarak kabul eder. Bu inanç, Tanrı’nın kainatı altı günde yaratması ve yedici günde dinlenmeye çekilmesi temsiline etkisiyle oluşmuştur.⁵ Yahudiler dünyanın faal sürecini üç devreye ayırır. Birincisi karışıklık, ikincisi şeriat ve hikmet, üçüncüsü ise Mesih devresidir. Bu üçüncü devre, Eski Ahit’te, daha evvel benzeri görülmemiş kötülüklerin zuhur edeceği bir kriz devresi olarak nitelendirilmektedir.⁶ Seller, zelzeleler ve savaşların artması, yıldızların dökülmesi, ayın kararması gibi birtakım olağanüstü hallerin yaşanacağı bu devre kıyametten önceki son devre olan âhir zamandır.⁷

Hristiyanlıkta zaman mefhumu Yahudilikteki gibi üç evreye ayrılır. Bunlardan biri yaratılıştan önceki evredir ki Yeni Ahit’te “Fakat Allah’ın ‘dünyalardan evvel’ izzetimiz için takdir ettiği Allah’ın saklı hikmetini sırda söylüyoruz.” şeklinde geçer.⁸ İkinci evre, yaratılış ve Hz.İsâ’nın ikinci gelişi arasındaki evredir. Kitâb-ı Mukaddes’te bu evre “kötü çağ” olarak vafedilir ve Hz.İsâ’nın Hristiyanların günahlarına karşılık kendisini feda ettiğine inanılır.⁹ Üçüncü evre ise, beklenen Mesih Hz.İsâ’nın gelip huzur ortamını tesis ettiği ebedî hayat evresidir. Hristiyan inancına göre bu evrede Allah Hristiyanları suçlarına rağmen, Hz.İsâ ile birlikte tekrar diriltip göklerde oturtmuş ve ebedî yaşama kavuşturmuştur.¹⁰ Bu Allah’ın günahkârlara lütfu, insanın kendi çabası ile kazanamayacağı bir ba-

¹ Günay Tümer, “Âhir Zaman”, *DİA*, İstanbul,1988, I, 542.

² “O, ilk ve sondur; görünen ve görünmeyendir. O her şeyi bilendir.” Hadîd 57/3. Tüm ayet mealleri için esas alınan kaynak: Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur’ân-ı Kerîm Meali*, Sentez Yayınları, İstanbul, 2007.

³ Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay., İstanbul,2005, s.20.

⁴ Arslan Topakkaya “Eski Ahit’te Zaman”, *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi*, S.16(2), Erzurum, 2012, s.177.

⁵ Ekrem Sarıçoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Tuğra Ofset Matb., Isparta, 2000, s.273.

⁶ Daniel 12/1.

⁷ Tümer, “Âhir Zaman”, *DİA*, I, 542.543.

⁸ Korintoslulara Birinci Mektup, 2/7.

⁹ Galatyalılara Mektup, 1/4

¹⁰ Efoslulara Mektup, 2/4,5,6,7.

şarıdır. Hristiyanlıkta, ebedî ve huzurlu yaşamın evvelindeki “kötü çağ” yani ikinci evre, âhir zamanın karşılığıdır. Zira bu evrede, dünyanın başlangıcından beri hiç olmamış büyük sıkıntılar cereyan edecektir.¹¹ Yalancı Peygamber ve Mesihler zuhur edecek, insanları doğru yoldan saptırmak için¹² milletler milletlerle karşı karşıya gelecek, savaşlar ve kıtlıklar ortaya çıkacaktır.¹³ Tüm bu sıkıntıların akabinde gökten, bulutların arasından şimşek çakar gibi Mesih İsa gelecek, dünya yönetimini ele geçirecek¹⁴ ve böylece ebedî huzur evresine geçilecektir.

İslâmiyette başlangıcı olan dünyanın bir sonu da vardır. Fakat, diğer semavî dinlerde olduğu gibi, bu sonun ne zaman olacağı hakkında kesin bir hüküm yoktur. İslâm’da dünya hayatının kıyamet hâdisesinin vukuundan sonra nihayete ereceği inancı vardır. Kıyamet, Kur’ân-ı Kerîm’de “vâdedilmiş gün”¹⁵, “yerin ve dağların sarsılacağı ve dağların akıp giden kum yığını olacağı gün”¹⁶, “asıl azabın vakti”¹⁷ gibi sözlerle tavsif edilir. Muhakkak gerçekleşeceği¹⁸ ve vaktinin yalnız Allah tarafından bilindiği¹⁹ ayetlerde tekrar edilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de “saat” kavramı ile kıyametin kastedildiği ayetler de mevcuttur. Ona saat denme sebebi ya ansızın vuku bulacağı veya hesabının çabukluğu veyahut da uzunluğunun Allah’a göre bir saat kadar yakın olmasından kaynaklanmaktadır.²⁰

Klasik Türk Şiirinde Âhir Zaman

Devrân ne zamanda ola âhir

Her devrinde ne ola zâhir

Fuzûlî/Leylâ ve Mecnûn b.42

¹¹ Matta, 24/21.

¹² Markos, 13/22-32.

¹³ Luka, 21/24,25.

¹⁴ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1988, s. 602.

¹⁵ “O burçlara sahip gök yüzüne ve o vaad olunan güne...”Bürüc 85/2.

¹⁶“O gün yer ve dağlar sarsılacak, dağlar erimiş bir kum yığınına dönecektir.” Müzemmil 73/14

¹⁷ “Onların asıl buluşma zamanları kıyamettir. Kıyamet ise çok feci ve acıdır.”Kamer 54/46

¹⁸ “Çünkü kıyamet mutlaka gelecektir. Ben hemen hemen onu gizliyorum ki, herkes yaptığının karşılığını görsün.”Tâhâ 20/15, “O kıyamet mutlaka gelecektir. Onda hiç şüphe yoktur. Ve gerçekten Allah kabirlerdeki kimseleri dirilteektir.”Hac 22/7, “Küfredenler ise; ‘Bize kıyamet gelmez’dediler. De ki; ‘Hayır, gaybı bilen Rabbime yemin ederim ki, o size kesinlikle gelecektir. O’nun ilminden göklerde ve yerde zerre kadar bir şey kaçmaz. Ondan daha küçüğü de daha büyüğü de hep apaçık bir kitaotadır.”Sebe 34/3, “Herhalde o saat(kıyamet)mutlaka gelecektir. Onda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu inanmazlar.”Mü’min 40/59, “Allah onları o günün şerrinden korur ve kendilerini bir parlaklık ve bir sevince erdirir.”Mürselât 77/11 vd.

“Ne zaman demir atacak?” diye sana kıyameti soruyorlar. De ki; “Onun bilgisi yalnız Rabbimin katındadır. 1”Onu tam zamanında tecelli ettirecek anak O’dur. O öyle ağır bir meseledir ki göklerde ve yerde ona dayanabilecek yoktur. O size ancak ansızın gelecektir. Sanki sen ondan haberdarmışsın gibi sana soruyorlar. Dekî; onun bilgisi, anak Allah’ın katındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler.”A’râf 7/187, “De ki; ‘Göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybı bilmez. Onlar, ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.’”Neml 27/65, “Şüphesiz ki, kıyamet saatinin bilgisi Allah yanındadır...”Lokmân 31/34, “O insanlar, sana kıyamet saatini soruyorlar.De ki; ‘Onun ilmi ancak Allah’ın nezdindedir, ne bilirsin belki kıyamet yakında olur.’”Ahzâb 33/63, “Kıyamet saatinin bilgisi O’na havale edilir...”Fussilet 42/47, “Göklerin, yerin ve her ikisi arasındakilerin mülkü kendisine ait olan Allah’ın şanı yücedir. Kıyamet saatinin bilgisi de yalnız O’nun yanındadır. Siz sadece O’na döndürüleceksiniz.”Zuhrûf 43/85, “Rabbine aittir, onunla ilgili bilgi.”Nâzi’at 79/44 vd.

²⁰ Bilal Deliser, “Kur’an’da Zaman ile İlgili Kavramlar”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, S.8 (15), Ocak 2014, s.314.

İslâm inancında âhir zaman; kıyamet kopmadan önceki son evredir. Bu evrede Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi, belirtiler zuhur edecektir. Söz konusu belirtilere “âhir zaman alametleri” yahut “kıyamet alametleri” denilmektedir. İslâm medeniyeti dairesinde teşekkül eden klasik Türk şiirinde âhir zaman ve alametleri sıklıkla yer almıştır. Şairlerin bu eksende işlediği konular daha çok hadislerde haber verilen âhir zamana ve alametlerine dairdir.

Çalışmamızda, âhir zaman kavramının klasik Türk şiirindeki genel görünümünün sunulması amaçlanmıştır. Bu amaçla, 14.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar her yüzyıldan örnek divan taramaya gayret edilmiştir. Taramalar sonucunda bir kısım divanlar elenmiş ve benzer konulu beyitler arasından –çalışmanın boyutları dikkate alınarak- en dikkat çekici olanlar seçilmeye çalışılmıştır. Konuya katkı sağlayacağı düşünülen Yunus Emre, Ahmed Paşa, Necâti Beğ, Hakîkî, Fuzûlî, Bâkî, İshak Çelebi, Hayretî, Ümmî Sinân, Prizrenli Şem’î, Kemalpaşazâde, Gelibolulu Mustafa Âlî, Yakînî, Şeyh Gâlib, Bağdatlı Rûhî, Vahyî, Nakşî Akkrimânî, Leylâ Hanım, Zîver Paşa, Antepli Aynî divanlarından seçilen beyitlerden istifade edilmiştir. Ayrıca, dinî ve ahlâkî mesnevilerin bir kısmı taranmış konumuzla ilgili olması bakımından Âşık Paşa’nın Garibnâme, Gülşehrî’nin Mantıku’t-Tayr, İbrâhim İbn-i Bâlî’nin Hikmet-nâme ve Mustafa Efendi’nin Gülşen-i Pend isimli eserlerinden faydalanılmıştır. Edirneli Nazmî’nin Mecmaü’n-Nezâir ve Eğirdirli Hacı Kemal’in Câmiü’n-Nezâir isimli eserleri de istifade edilen kaynaklar arasındadır.

Taranan divan, mesnevi ve mecmualardan tespit edilen beyitler, âhir zaman ile ilgisi bakımından on başlık altında tasnif edilmiştir. Bu başlıklarda sırasıyla; âhir zamanın Hz.Muhammed, fitneler, ilmî hayatın zayıflaması, dinî ve ahlakî yozlaşma, bid’at, israf ve gösterişin artması, Deccâl, güneşin batıdan doğacağı inancı, Hz. İsa’nın yeryüzüne inmesi hadisesi, Ye’cüc ve Me’cüc, üç büyük yer çöküntüsü gibi kavramlarla ilişkisi, verilen örnek beyitlerle açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Âhir Zaman-Hz.Muhammed

İslâm inancına göre dünya hayatının ilk evresi Hz. Âdem’le başlar ve Hz. Muhammed’in gelişiyle de kâinat son zaman dilimine girer. Bu yüzden Hz. Peygamber’in en önemli vasıflarından biri, son ve aynı zamanda âhir zaman peygamberi oluşudur.²¹ Şairler eserlerinde, Hz. Muhammed’in bu yönüne vurgu yapar. O’nu, *peygamber-i âhir zaman*, *server-i âhir zaman* şeklinde tavsif ederler. Âşık Paşa, Hz. Muhammed’in âhir zaman peygamberi olduğunu ve getirdiği İslâm dininin şüpheden ârif olduğunu söyler. Nitekim İslâm’ın şüphe götürmezliği, “Şüphesiz, Allah katında din İslâm’dır.” ayeti²² ile sabittir:

Ol ola âhir zamân peygâmberi

Hem ola anuñ dîni şekden berî

Âşık Paşa/Garibnâme b.6432

²¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet İlhan, *Hiz. Muhammed’in Son Peygamber Oluşunun Kelâmî Delilleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE (Basılmamış YL Tezi), İzmir, 1998.

²² Â-i İmran 3/19

Zâtî ise Hz. Peygamber'i, kâinatın temeli ve âhir zamanın önderi olarak tavsif etmektedir. Zira O, mekânsız ülkelerin seyyâhı ve arş-ı a'lâyı seyredendir:

Mebde'-i bünyâd-ı 'âlem server-i âhir zamân
Sâyir-i 'arş-ı a'lâ seyyâh-ı mülk-i lâ-mekân

Kasâid-i Zâtî/82/1-8

Şair Ahmed Sâdık Ziver Paşa, Hz. Peygamber'i, mekana ihtiyaç duymayan tahtı süsleyen makamın sahibi ve âhir zamanın Peygamberi olarak tarif eder:

Merhaba ey mesned-ârâ-yı serîr-i lâ-mekân
Sensin elbet şübhesiz peygamber-i âhir zaman

Ahmed Sâdık Ziver Paşa Divanı k.54/25

Âhir zaman peygamberi olan Hz. Muhammed, bu zaman dilimine ismi ile şeref vermiştir:

Âhir zamâna nâm-ı şerîfün virür şeref
Nâmun yazıldı kudret eli ile serverâ

Hayretî Divanı k.2/9

2. Âhir Zaman-Fitne

Kur'ân-ı Kerîm'de; şirk-küfür²³, günah²⁴, bozgunculuk-kargaşa-fesad²⁵ gibi çok farklı anlamlarda kullanılan fitne kelimesi, hadislerde daha ziyade ictimâî bozukluk, düzensizlik, anarşi vb. manalarda kullanılmıştır.²⁶ Türkçeye de hadislerde kullanılan bu anlamlarıyla geçen fitne; klasik Türk şiirinde şairi doğru yoldan çıkaran, zihin ve gönlünü kargaşaya sürükleyen sevgili için kullanılır. Bilhassa sevgilinin gözü, kaş, beni ve ayva tüyleri; kesret âleminden bir parça oluşları, siyah rengi gibi özellikleri ile âşık için âhir zaman fitnesi olarak tasavvur edilir.

Şeyh Gâlib, sevgilinin gece gibi siyah perçeminin altında ayva tüylerinin görünmesini evrenin âhir zaman fitneleri ile dolmasına benzetir. Sevgilinin ayva tüyleri siyahlığı, çokluğu, âşıklar arasında bozgunculuk çıkarması ve güzelliği bozması sebebi ile şairler tarafından fitne unsuru olarak algılanmaktadır. Ayrıca hat, sonradan çıkması yönüyle de âhir zaman fitnesi ile benzeşir:²⁷

Zuhur etmiş meğer kim hatt-ı kâfer çetr-i perçemden
Dedim dâmân-ı çarhı fitne-i âhir zaman tutmuş

Şeyh Gâlib Divanı g.161/4

Eskiler yedi gezenin her birinin biner yıl hüküm sürdüğüne inanırmış. Altı

²³"Bir fitne kalmayıp din yalnız Allah'ın oluncaya kadar çarpışın. Vazgeçerlerse husûmet ancak zâlimlere karşıdır."Bakara 1/193.

²⁴"İçlerinden 'Aman bana izin ver, başımı derde sokma'diyen de var. Bilmiş ol ki, asıl kendileri derde düştüler ve cehennem kâfirleri kesinlikle kaplayacaktır."Tevbe 9/49.

²⁵"Onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın. O fitne, öldürmekten daha beterdir..."Bakara 1/191.

²⁶Ayrıntılı bilgi için bk. Gülay Coşkun, *Kur'ân ve Sünnet Perspektifinde Fitne Kavramı*, Atatürk Üniversitesi SBE (Basılmamış YL Tezi), Erzurum, 2010.

²⁷Kürşat Kâmil Şahin, "Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.23, Güz 2012, s. 389.

yıldız devrini tamamladıktan sonra, yedinci bin yılın Ay'ın devresi olduğu düşünülürmüş.²⁸ Bu inanca binaen birincisi ilk Zühal yıldızının devridir ki Hz.Âdem ile başlar. Son devir ise, içerisinde bulunduğumuz Hz. Muhammed'in devridir. Dünya hayatının son zaman diliminin Ay'ın devresine rastladığı bu evre, âhir zaman olarak kabul edilir. Kıyamet ve alametleri bu evrede yaşanacağı için şairler şiirlerinde; *devr-i kamer, kıyamet, âhir zaman, fitne* kavramlarını birlikte zikreder.

Fuzûlî, sevgilinin boy ve saçlarından dünyaya düşen fitnelerin, âhir zaman alametlerinden kıyametin başlangıcı olduğunu söyler:

Cihâna kaddün ile kâkülünden fitneler düşmüş

Kıyamet ibtidâsı fitne-i âhir zamandır bu

Fuzûlî Divanı g. 233/5

Prizrenli Şem'î, âhir zaman fitnelerinin kamer devrinde yaşanacağına işaret eder. Bu evrede büyük kargaşaların yaşanacağını da varsayarsak, sevgilinin yanaklarında çıkan ayva tüyelerinin kenarda kalması doğal karşılanmalıdır. Bu, kendisini bir nevi kargaşadan koruma hâlidir. Burada, Hz. Peygamber'in "*Bir takım fitneler olacaktır. O fitnelerde oturan, ayakta durandan; ayakta duran, yürüyenden; yürüyen, koşandan daha hayırlıdır. Kim o fitnelerin başında dikilirse, fitneler onu yıkar. Her kim o fitneler zamanında sığınacak bir yer bulursa, hemen oraya çekilsin.*"²⁹ hadisine telmih vardır. Bir diğer bakış açısı ile, şimdilik kenarda kalan ayva tüyleri nasıl olsa âhir zaman olduğunda tıpkı âhir zaman fitnessi gibi ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla vakti gelene kadar kenarda kalması tabiidir. Her iki bakış açısında da şair, yine geleneği bozmayarak, sevgilinin hattı ile âhir zaman fitnessi arasında bir ilgi kurmuş ve yüzün ekseriyetle kenar kısımlarında beliren ayva tüyelerinin neden o bölgelerde çıktığını bir sebebe bağlamıştır:

Devr-i kamerde fitne-i âhir zamân olur

Ortaya gelmeyüp n'ola tutsa kenâr hat

Prizrenli Şem'î Divanı g. 89/5

Ahmed Paşa da devr-i kamer ve âhir zaman arasında ilgi kurmuştur:

Kamer devrinde hatt-ı dil-sitânın

Ne yazar fitnessin âhir zemânın

Ahmed Paşa Divanı g. 169/1

Şairler için âhir zamanın en belirgin özelliği şüphesiz her tarafta fitnelerin artması daha evvel görülmemiş olağanüstülüklerin yaşanmasıdır. Edirneli Nazmî'nin de temas ettiği üzere; dünyanın fitne ile dolması, yaşanan anın âhir zaman olduğunun en bariz göstergesidir. Ayrıca, Hz. Muhammed bir hadis-i şerifte "*Benim gördüğümü görüyor musunuz? Ben sizin evlerinizin arasında fitnelerin yerlerini yağmur yerleri gibi görüyorum.*"³⁰ buyurmaktadır. Bu beyitle şair,

²⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul, 2009, s.115.

²⁹ Müslim, "Fiten", 10.

³⁰ Müslim, "Fiten", 9.

âhir zamanda yeryüzünü fitnelerin yağmur gibi kaplayacağı hadisine de telmihte bulunmuştur:

Cihân kim Nazmiyâ pür-fitne oldu

‘Alamettür bu hâl âhir zamândan

Edirneli Nazmî/ Mecma‘ü’n-nezâir b.29090

Sevgilinin âhir zaman fitnesi olmasının bir sebebi de gözleridir. Zira göz, âşığı günaha sokar ve küfre zorlar. Bu yönüyle fitne ile benzerdir. Şair, sevgilinin gözlerinin yeryüzünden zühd ve takvayı alıp götürdüğünü düşünmektedir. Tıpkı âhir zaman fitnelerinin vakti geldiğinde uykusundan uyanıp, yeryüzünü kaosa sürükleyeceği gibi:

Gözün devrân-ı âlemden götürdi zühd ü takvâyı

Meger âhir zaman oldu uyandı fitne bâbından

Eğirdirli Hacı Kemâl/Câmiü’n-nezâir g.1750/5

3. Âhir Zaman-İlmin Yok Olması

Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: *“İlmin kaldırılması, cehâletin, içki içmenin ve zînanın yaygınlaşması kıyamet alametlerindedir.”*³¹ Başka bir hadiste ilmin yok olması hadisesinin doğrudan ilmin insanların elinden sökülüp alınması değil de âlimlerin yok olması (ölmesi) şeklinde olacağı zikredilir: *“Allah, ilmi insanların elinden sökülüp almakla yok etmez âlimlerin canını almakla yok eder. Öyle ki insanların danışacağı âlim kalmaz ve sonunda câhil önder edinirler. Kendilerine soru sorarlar. Onlar da câhilce fetvâ verip hem sapırlar hem saptırırlar.”*³²

Gelibolulu Mustafa Âfî, âhir zamanda ilmin götürüleceği (ortadan kalkacağı) inancına işaret ederken, yukarıda bahsi geçen ikinci hadis-i şerife telmihte bulunur. Zira câhil insanının “ilmin yok olması” ifâdesinden anladığı, yazılı ilmin yok olacağıdır. Halbuki hadis-i şerifte işaret edildiği üzere Allah, ilmi insanların elinden sökülüp almakla değil âlimleri o toplumdan almak suretiyle yok edecektir:

İlim götürülür âhir zamanda dimişler

Kitâb yazuların mahv olur sanur cühelâ

Gelibolulu Âfî Divanı k.101/17

4 . Âhir Zaman-Dinî ve Ahlakî Yozlaşma

Âhir zamanın önemli bir özelliği de dinî ve ahlakî hayatta meydana gelecek bozulmalardır. Hadis-i şeriflerde, dinî yaşantıda ortaya çıkacak zaafiyetler sebebi ile dinin yalnız vicdanlara hapsedileceği, hatta tamamen terkedileceği belirtilmektedir.³³

Yunus Emre, hadislerde dinin terkedileceği bir zaman dilimi olarak tavsif edilen âhir zamanda, “sağlam müslüman” kalmayacağını hatta sağlam gibi gö-

³¹ Buhârî, “İlim”,21; Müslim, “İlim”,5.

³² Buhârî, “İlim”,34; Müslim, “İlim”,5; Tirmizî, “İlim” 5; İbn-i Mâce “İmân”, 8.

³³ Müslim “İmân”, 2; İbn-i Mâce “Fiten”, 26.

rünelere dahi şüphe ile yaklaşılması gerektiğini söyler:

İşidün iy ulular âhir zamân olısar
Sag müsülmân seyrekdür ol da gümân olısar

Yunus Emre Divanı 60/1

Gülşehrî, âhir zamanda toplumun en temel birimi olan aile müessesesindeki bozulmaya işaret eder. *Mantıku't-Tayr*'da yer alan "Tavuk ile Kaz Yavruları" isimli hikâyede Gülşehrî, kişinin fitratında ne varsa onun değişmeyeceği husûsunu anlatır.³⁴ Hikâyede, birisi bir tavuğun altına bir kaç kaz yumurtası bırakır. Yumurtalardan çıkan kaz yavrularını tavuk kendi yavrusu zanner. Bir gün göl kenarında giderken yavrulardan biri suya atlar ve yüzer. Yüzme bilmeyen ve dahası sudan korkan tavuk bu duruma şaşırır. Tavuk, yavrusunun fitratında meydana gelen bu değişimi ve yavrusunu dahi tanıyamayışını âhir zamana bağlar:

Bu meger âhir zamân fi'li ola
Kim ana bilmedüğün yavru bile

Gülşehrî /Mantıku't-Tayr b.1060

Ümmî Sinân, âhir zamanda dinî ve tasavvufî hayatta da değişimlerin olacağını söyler. Nitekim, bu zamanda sûfiyâne hayat tarzını benimsemiş kişilerde itikadî sapıklıkların meydana geleceğini ifade eder ve bu kişilere aldanma konusunda ikazda bulunur:

Âhir zamân dervîşine aldanma sen Ümmî Sinân
Küfrün imân bilür sanma imânîni küfre sayar

Ümmî Sinân Divanı k. 55/5

"Sus küçüğün söz büyüğün" atasözü, Türk âdet ve geleneklerinde büyüklere saygının bir sembolü olarak yerleşmiştir. Âhir zaman alametlerinden biri de bu hürmet ve saygının yok olmasıdır. Burada küçüğün söyleyip büyüğün susmasını; âhir zamanda hakiki âlimlerin sayısının azalmasıyla birlikte cahillerin âlimlik taslaması, insanları peşinden sürüklemesi olarak da yorumlayabiliriz:

Âhir zamân durur kiçi söyler turur ulu
Söger 'adû bana dahı ürmedin itleri

Edirneli Nazmî/Mecma'ü'n-nezâir 5492/3

Âhir zaman alametlerinden biri de vefanın yok olmasıdır. Leylâ Hanım sevgilisinin kendisine yüz vermeyişini, vefasızlığını âhir zamana bağlar.

Yeter Leylâ yeter ahvâliñi 'arz itme dildâra
Güzellerde vefa yok gâlibâ âhir zamân oldı

Leylâ Hanım Divanı g. 109/6

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Burak Çakın, *Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ında Eğitim Değerleri ve Türkçe*, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 2014, s. 256.

5. Âhir Zaman- Bid'at, İsrâf ve Gösterişin Artması

Âhir zamanda dinî ve ahlâkî çözülmeye paralel olarak zuhur edeceğine inanılan diğer belirtiler bid'at, israf ve gösterişin artmasıdır. Dine sonradan sokulan uydurma şeyler olarak tanımlanan bid'atlar, fesat işler (bozuk işler) ve dalâlet (doğru yoldan sapma) Hakîkî'ye göre âhir zaman alametleri arasındadır:

Dirig âhir zaman oldı belürdü çok 'alametler

Olup zâhir fesâd işler şu bid'atlar dalâletler

Hakîkî Divanı k.178/1

Mustafa Efendi, israf ve hevâyı âhir zamanda beliren bid'atlerden sayar:

Ne bid'atdür ki bu âhir zamânda

Zuhur itdi ne isrâf ü hevâdur

Mustafa Efendi/ Gülşen-i Pend b.1707

Şair Mustafa Efendi, âhir zamanın gelişi ile ortaya çıkan kötü gösterişten şikâyet eder:

Zamân âhir mi oldı yohsa bilmem

Bu habîs gösteriş de nâ-revâdur

Mustafa Efendi/ Gülşen-i Pend b.2118

6. Âhir Zaman-Deccâl

“Decl” bir şeyi örtmek, yaldızlamak, boyamak demektir. Bu anlamda Deccâl, karşısındakini kandırmak için yaldızlı laflar eden kişidir.³⁵ Deccâl ilmî kaynaklarda kıyametin büyük alametlerinden biri olarak zikredilir. Kur'ân-ı Kerim'de Deccâl ile ilgili hiçbir sarih ifadeye rastlanmaz. İslâm literatüründe bu konu, daha çok hadislerden hareketle temellendirilmeye çalışılan itikadî bir meseledir.³⁶ Hadislerde sıfatlarından belirgin bir şekilde bahsedilen Deccâl; genç, sağ gözü kör ve gözleri fırlamış üzüm tanesi gibi, çok saçlı, alınının ortasında “كافر” yahut “كفر” yazılmış gibi ifadelerle tavsif edilir.³⁷

Yunus Emre, Deccâl'in gelişinin âhir zamana girildiğinin bir işareti olduğunu söylediği aşağıdaki beyitte, Deccâl için “yirden kopısar” ifadesini kullanır. Kaynaklarda, Deccâl'in kıyamete yakın birdenbire ortaya çıkacağı ve rüzgar gibi çok hızlı hareket edeceği rivayet edilir.³⁸ Şair “kopısar” kelimesi ile bu inanca telmihte bulunmak istemiş olabilir:

Ya'ni er gelmiş erden elini çekmiş şerden

Deccâl kopısar yirden âhir zamân olısar

Yunus Emre Divan 60/4

İbrahim b. Bâlî de Yunus Emre ile aynı şeyleri terennüm etmektedir. Onun dizelerinde de âhir zamanın hâl ve alametlerinden birinin Deccâl fitnesi olduğu

³⁵ Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay., İstanbul, 2005, s.96.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Zeki Sarıtoprak, “(İslâmiyette) Deccâl”, *DİA*, c.9, İstanbul, 1994, s. 69-72.

³⁷ Buhârî, “Fiten” 26-27; Müslim, “Fiten” 100-110.

³⁸ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 3.

vurgulanır:

Odur ki fitne-yi Deccâl dirler

Zamân-ı âhire ahvâl dirler

İbrahim b. Bâli/Hikmet-nâme b.12544

Herkes riya mağlubu sûfinin etrafında toplanmıştır ve peşi sıra yürümektedir. Sûfi ve etrafındakilerin bu hali Deccâl ve ardında yürüyen eşeğine benzetilmiştir. Bağdatlı Rûhî aşağıdaki beyti ile, Deccâl'in ortaya çıktığı zamanda insanları peşinden sürükleyeceği inancına işaret eder. Ayrıca, hadislerde Deccâl'in bir eşeğe sahip olduğundan da bahsedilir. Bu eşek olağanüstü özelliklere sahiptir. Dünyada bulunduğu kırk günlük süre zarfında Mekke-Medine hariç yeryüzündeki tüm topraklara Deccâl'i götürecektir kadar süratlidir ve iki kulağı arasındaki mesafe kırk arşını (yaklaşık 27 metre) bulmaktadır.³⁹

Şöyle mağlûb-ı riyadır ki yanınca gidenin

Halk üşer başına gûyâ har-ı Deccâl yürür

Rûhî-i Bağdâdî Divânı g.164/6

7. Âhir Zaman-Güneşin Batıdan Doğması

Âhir zamanda zuhur edecek hâdiselerden biri de güneşin batıdan doğmasıdır. Bu olay, birçok hadis-i şerifte kıyametin yaklaştığını haber veren büyük alametlerden biri olarak zikredilir. *"Güneş, battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmaz. Batıdan doğunca, insanlar görür ve hepsi de iman eder. Ancak, daha önce inanmamış veya imanının şevkiyle hayır kazanamamış olan hiç kimseye bu iman fayda sağlamaz."*⁴⁰

Klasik Türk şiirinde bu mesele çoğu zaman benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Yakînî, sevgilisine, "Senin (batı gibi karanlık saçlarının arasındaki) yüzünle güneş, batıdan doğmuş gibi oldu." diye seslenir. Şaire göre; şu halde güneş batıdan doğmuştur ve âhir zamanın vakti gelmiş dence buna şaşılmalıdır:

Tal'atunla eyledi hurşîd magribden tulû'

Vechi var âhir zamân oldı dir isem Husrevâ

Yakînî Divanı g.5/2

Necâtî Beğ, sevgilisinin siyah saçları arasından ortaya çıkan yüzünü, batıdan doğan güneşe benzetmiştir. Nitekim saçlar rengi, âşığı küfre zorlaması ile kesret âlemine mensuptur. Her bir teli, âhir zamanda ayrı ayrı fitnelere gösterecek olan geceler gibidir. Yakînî de olduğu gibi Necâtî Beğ de yüz ve güneş, saçlarla batı yönü arasında ilgi kurarak sevgilisinin siyah saçları altındaki yüzünü, batıdan doğan güneşe benzetir:

Zülfüne bakan sanur kim togdı magribden güneş

Gösterürse fitne-i âhir zamânı her gice

³⁹ Müsned 3:367-368; Hakîm, "Müstedrek" 4:530.

⁴⁰ Buhârî, "Rikak" 39, "İstiskâ" 27, "Zekât" 9; Müslim, "İmân" 248; Ebû Davud, "Melâhim" 12.

Necâtî Beğ Divânı g.466/5

Klasik Türk şiirinde, sevgilinin yüzünün başlı başına güneşe teşbih edilmesinin yanısıra yanağı da zaman zaman güneş gibi tasavvur edilir. Yanak; yuvarlaklığı, parlaklığı ve kırmızılığından ötürü güneş ile benzerlik arz eder. Vahî de geleneği bozmayarak sevgilinin yanağını batıdan doğan güneşe benzetmiştir. Sevgilinin yanaklarında beliren ayva tüyleri ise âhir zamanın geldiğini haber veren fitnelerdendir. Âhir zamana erişilmiştir ve sevgilinin (güneş gibi)yanağının doğuşunun batı yönünde görülmesi bu sebeptedir. Şair burada âhir zaman alametlerinden fitne ve güneşin batıdan doğması inancına telmihte bulunmuştur:

Ruhuñ tulû'ını mağribde gösterür hurşîd
Hatuñsa fitne-i âhir zamân-ı 'âlemdür

Vahî Divanı k.7/18

8. Âhir Zaman-Hz. İsa'nın Yeryüzüne İnmesi

Hz. İsa'nın vefatı ve kıyametten önce âhir zamanın bir alameti olarak tekrar yeryüzüne ineceği meselesi (nüzü'l-i İsa/nüzül-i Mesih) İslâm âlimleri tarafından tartışılan bir meseledir. İslâm düşünürlerinin bazıları nüzü'lü reddederken bazıları da kabul etmektedir.⁴¹ Kur'ân-ı Kerim'de bu mesele ile ilgili açık bir beyâna rastlanmaz. Ayetlerde yer alan bilgi, Hz. İsa'nın Allah katına yükseltildiğidir.⁴² Hadislerde ise Hz. İsa'nın kıyamete yakın yeryüzüne ineceğine, dünyaya adaletle hükmedeceğine, kırk yıl yaşayacağı dünya hayatının ardından Şam tarafından esen bir rüzgarın etkisiyle bütün müminlerle birlikte öleceğine dair bilgiler yer alır.⁴³

Hz. İsa'nın nüzü'lü meselesi klasik Türk şiirine de konu olmuştur.

Baygın bakışlı sevgili (çeşm-i bîmâr), âşğın yalvarmalarına karşın vuslat vaadini geciktirmektedir. Ve dahi bu vakit için ayva tüylerinin çıkış zamanını işaret etmektedir. Şeyh Gâlib bu durumu, âhir zamanda İsa peygamberin geleceği vaadine benzetir. Sevgilinin ayva tüylerinin çıkması daha önce de belirttiğimiz gibi, âhir zaman fitnelerine benzetilmiştir. Sevgilinin ayva tüylerinin çıkması şaire göre âhir zaman alametidir. Böylece âhir zamanda hadislerde haber verilen, Hz. İsa'nın yeryüzüne nüzü'l vakti de gelmiş demektir:

Hat-ı nevresteye talîk-i va'dı çeşm-i bîmârın

Dem-i âhir zamânda makdem-i 'İsâ mıdır bilmem

Şeyh Gâlib Divanı g.233/4

Nakşî Akkirmânî; kıyamet alametlerinden beşincisinin güneşin batıdan

⁴¹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk.Mehmet Akben, *Hz. İsa'nın Nüzül Meselesi: Dinî ve Politik Yaklaşımlar*, Gazi Üniversitesi SBE (Basılmamış YL Tezi), Ankara, 2007.

⁴² "Ey İsa! Emin ol ben seni eceline yetireceğim ve seni kendime yükselteceğim. Seni o küfredenlerden arındıracağım ve sana tâbi olanları o küfredenlerin kıyamet gününe kadar üstünde kılacağım. Sonra dönüşünüz banadır. İhtilâf edip durduğunuz şeyler hakkında o zaman aranızda hükmü ben vereceğim."Âl-i İmrân 3/55; "Doğrusu Allah onu kendine doğru yükseltti. Allah Aziz, hikmet sahibidir."Nisâ 4/158

⁴³ Buharî, "Büyü"102, "Enbiya"49; Müslim, "İmân"242,243, 247, "Fiten"34, 39; Tirmizî, "Fiten", 21, 54, 59, 62.

doğması olduğunu zikrederken bu olayın Hz. İsa zamanında meydana geleceğini belirtir. Burada şair, âhir zamanda ortaya çıkacağı düşünülen iki inanca da telmihte bulunmuş olur. Bunlardan birincisi güneşin batıdan doğacağı, ikincisi de Hz. İsa'nın âhir zamanda yeryüzüne ineceği'dir:

Kıyametden nişândur bu beşinci kim güneş âhir

Dogar magrib diyârından zamân-ı Hazret-i 'İsâ

Nakşî Ali Akkirmânî Divanı g.6/4

9. Âhir Zaman-Ye'cüc ve Me'cüc

Ye'cüc ve Me'cüc; ateş ve kıvılcım anlamındaki "ecic" kökünden türemiştir.⁴⁴Kur'ân'da iki ayette isimleri zikredilmektedir. İlk ayetten anlaşılın; Ye'cüc ve Me'cüc, Zülkarneyn döneminde yaşamış bir topluluktur. Yeryüzünde fesat ve bozgunculuk çıkaran bu topluluk, Zülkarneyn'e kavmi tarafından şikayet edilmiş ve Zülkarneyn bunun üzerine kavmi ile Ye'cüc ve Me'cüc arasına sed çekmiştir.⁴⁵ İkinci ayette, kıyamete yakın Zülkarneyn tarafından yaptırılan bu seddin yıkılacağı, Ye'cüc ve Me'cüc'ün yeryüzüne dağılacağı, bunun da kıyamet alametlerinden biri olduğu bilgisi yer alır.⁴⁶

Kemal Paşa-zâde, Ye'cüc ve Me'cüc'ün âhir zaman alametlerinden biri olduğuna işaret ettiği beytinde, sevgilinin hattını (ayva tüylerini)Ye'cüc'e benzetmiştir. Ye'cüc ve Me'cüc nasıl Zülkarneyn'in yaptırdığı seddi yıkacak ise sevgilinin saçlarının seddini de (Ye'cüc gibi)ortaya çıkan ayva tüyleri yıkmaktadır. Ayva tüylerinin zuhura gelmesi ile yüzü kapatan saçlar biraz daha geri plana çekilmiş böylece kaşlar ortaya çıkmıştır. Sevgilinin kaşları ise, siyahlığı ve çokluğu ile âhir zaman fitnesidir. Şair burada Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen Ye'cüc ve Me'cüc'ün Zülkarneyn'in yaptırdığı sedd ve daha sonra bu seddin yıkılması ile ortaya çıkacak olan fitneye telmih yapmıştır. Zira, sevgilinin saçları bu sedde, ayva tüyleri seddi yıkan Ye'cüc'e, kaşları ise âhir zaman fitnelerine benzetilmiştir:

Zülfüññ seddin yıkup Ye'cüc-i hatt itmiş hurûc

Zâhir olmuş fitne-i âhir zamândur kaşlaruñ

Kemal Paşazâde Divanı g.224/5

Divan şairleri Ye'cüc ve Me'cüc mazmununu genellikle güzelliği bozucu unsur olarak görülen hatta (ayva tüyelerine) benzetmişlerdir. Nasıl ki bu fitneler dünyada huzur ortamını bozan ve düzeni kaosa çeviren bir özelliğe sahip ise sevgilinin ayva tüyleri de aynı işleve sahiptir.

Klasik Türk şiirinde Tatarlar acımasız, kan dökücü ve zalim sıfatları ile anılmaktadır.⁴⁷ Sevgilinin aşğın canına kast eden gamzesi de çoğu zaman kan

⁴⁴ İsmail Karagöz, *a.g.e.*, s. 696.

⁴⁵ "Nihayet iki set arasına vardığı zaman, önünde neredeyse hiç söz anlamayan bir kavim buldu. 'Ey Zülkarneyn!Ye'cüc ve Me'cüc bu bölgede fesat çıkarıp duruyor. Onlarla aramıza set yapman şartıyla sana bir vergi versek olur mu?' dediler." Kehf 18/93-94.

⁴⁶ "Nihayet Ye'cüc ve Me'cüc'ün (seddi) açılıp da her tepeden saldırdıkları ve hak vaat yaklaştığı zaman. İşte o zaman küfredenlerin gözleri belerecek ve 'Vay hâlimize! Biz bundan gâfildik. Hayır kendimize zulmetmiştik.' diyeceklerdir." Enbiyâ 21/96-97.

⁴⁷ Bk. Ahmet Talât Onay, *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, → →

dökücülüğü ile bilinen Tatar'a ve cellada benzetilir. Antepli Aynî sevgilinin süz-gün ve yan bakışlarını (gamze) Tatar'a benzetmiştir. Sevgilinin zalimlikte meşhur gamzesi aynı zamanda dünyanın canına kast eden bir beladır. Ayva tüyleri ise, âhir zaman fitnelerinden Ye'cüc'e benzemektedir:

Tâtâr-ı gamze âfet-i cân-ı cihân imiş
Ye'cüc-i hattı fitne-i âhir zamân imiş

Antepli Aynî Divanı g.101/1

İshak Çelebi; sevgilinin güzel kokulu ayva tüyelerinin, yuları misk parçalarından oluşan atlı Ye'cüc askeri mi yahut âhir zaman fitnesi mi olduğuna karar verememiştir. Şair burada geleneği bozmayarak hatt-fitne ve Ye'cüc kavramları arasında ilgi kurarak, âhir zaman alametlerine telmihte bulunmuştur.

Rîze-i müşg-i hitâmı bu hatt-ı 'anber-feşân
Leşker-i Ye'cüc mi ya fitne-i âhir zaman

İshak Çelebi Divanı g.213/1

10. Âhir Zaman-Üç Büyük Çöküntü

Hadislerde, kıyamet kopmadan evvel meydana gelecek alametler arasında üç yerde çöküntülerin yaşanacağından bahsedilir. Ancak, bu çöküntü hâdiselerinin tam olarak nerelerde olacağına dair net bir bilgiye rastlanmaz. Bu yerler hadis rivayetlerinde belirtildiği şekli ile Doğu, Batı ve Arap yarımadasında bulunan yerlerdir.⁴⁸

İbrahim b. Bâî, âhir zamanda, kıyamet kopmadan evvel yaşanılacağı hadislerde haber verilen bu hâdiseye telmihte bulunur. Hz. Peygamber'in âhir zaman alameti olarak, Yemen'de üç yerin batacağını haber verdiğini söyler. Bazı hadis rivayetlerinde, kıyamet alametleri arasında Yemen'den çıkıp insanları haşronulacakları yere sürececek bir ateşin ortaya çıkacağı zikredilir.⁴⁹ Şairin Yemen ve âhir zamanı ilgi içinde kullanması muhtemelen bu sebeptir:

Dimişdür Mustafâ âhir zamânda
Meğer üç arz hasf ola Yemen'de

İbrahim b. Bâî/ Hikmet-nâme b. 12596

Sonuç

Varlığın temel unsurlarından biri olarak üzerinde en çok düşünülen fakat muğlaklığı tam manasıyla giderilmemiş olan zaman kavramı; İslâm inancına göre bir başlangıca ve sona sahiptir. Bu son, İslâmî literatürde “âhir zaman” kavramı ile karşılanmaktadır. Âhir zaman, kıyamet kopmadan evvel yaşanılacağına inanılan dünya hayatının son evresidir ve bazı alametleri hâizdir. Kıyamet alametleri olarak da tavsif edebileceğimiz âhir zaman alametlerinin bazılarını Kur'ân-ı Kerim'de yer verilirken bazıları ise sadece hadis rivayetlerinde zikredilmektedir. Fitne ve fesatlıkların ortaya çıkacağı, dinî, ahlâkî ve ilmî hayattaki

→ →

Haz. Cemal Kurnaz, H Yayınları, İstanbul, 2009, s. 453.

⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Melâhim” 12; Tirmizî, “Fiten” 21; Müslim, “Fiten” 39-40.

⁴⁹ Müslim, “Fiten” 40.

bozulmalar gibi sosyal yaşamda meydana gelecek hâdiselerle birlikte; güneşin batıdan doğması, Deccâl'in ortaya çıkışı, Ye'cüc ve Me'cüc, Hz. İsa'nın yeryüzüne inmesi gibi olağanüstülükler kıyamet öncesinde yaşanılacağı Kur'ân ve hadislerde haber verilen olaylardır.

Klasik Türk şiirinin en önemli üslup özelliklerinden biri de, soyut kavramları teşbih ve mecazlar ile somutlaştırma gayretidir. Çalışmamızda yer alan beyitlerde şairler; âhir zaman alametleri ve sevgilinin güzellik unsurları olan saç, hatt, kaş, yüz gibi kavramlar arasında kurdukları farklı benzetme ve sıfatlarla bunun en güzel örneklerini sergilemişlerdir. Ana konusunu aşktan alan klasik Türk şiirinde şairler âhir zaman kelimesi ve çağrışımlarını, âşık ve mâşuk ilişkisi çerçesine ustalıkla derc etmiştir.

Kaynaklar

- » Ak, Coşkun, *Bağdatlı Ruhî Divânı*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2001.
- » Akay, Hasan, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2005.
- » Akben, Mehmet, *Hz. İsa'nın Nüzûlü Meselesi*: Dinî ve Politik Yaklaşımlar, Gazi Üniversitesi SBE (Basılmamış YL Tezi), Ankara, 2007.
- » Aksoyak, İsmail Hakkı, *Gelibolulu Mustafa Âlî Divânı I (İnceleme-Tenkitledir. Metin)*, Harvard Üniversitesi, Cambridge, 2006.
- » Arslan, Mehmet, *Antepli Aynî Divanı*, Kitabevi, İstanbul, 2004.
- » _____, *Leylâ Hanım Divânı*, Kitabevi, İstanbul, 2003.
- » _____, *Ziver Paşa Divân ve Münşe'ât*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, 2009.
- » Atik, Hikmet, *Nakşî Ali Akkirmânî Divânı*, Buruciye Yayınları, Sivas, 2007.
- » Bilgin, Azmi, *Ümmî Sinân Divânı (İnceleme-Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78407/ummi-sinan-divani.html> (07.03.2017)
- » Boz, Erdoğan, *Hakikî Divânı (Karşılaştırmalı Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78374/hakiki-divani.html> (26.07.2017)
- » Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, Haz. Mehmed Sofuoğlu, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1987.
- » Deliser, Bilal; "Kur'an'da Zaman ile İlgili Kavramlar", *Toplum Bilimleri Dergisi*, S.8(15), (Ocak 2014): 314.
- » Demirel, Mustafa, *İbn Kemal Ahmed Şemseddin Kemalpaşazâde Divânı (Tenkitledir. Metin)*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1996.
- » *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.
- » Doğan, Muhammet Nur, *Fuzûlî Leylâ ile Mecnûn (Metin, Nesre Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- » Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Haz. Hüseyin Yıldız-Hasan Yıldız, Ocak Yayıncılık İstanbul, 2013.
- » Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eşas es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd Tercümesi*, Haz. Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, Konya, 2007.
- » Eğirdirli Hacı Kemal, *Camiü'n-Nezâir*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, No: 5782.
- » İbn-i Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercümesi*, Haz. Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, Konya, 2008.
- » İlhan, Mehmet, *Hz. Muhammed'in Son Peygamber Oluşunun Kelâmî Delilleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE (Basılmamış YL Tezi), İzmir, 1998.
- » Karavelioğlu, Murat Ali, *Şem'î Divânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014.
- » *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit: Tevrat ve İncil*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1972.
- » Küçük, Abdurrahman-Tümer, Günay, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1988.
- » Küçük, Sabahattin, *Bâkî Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2011.
- » Müslim, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nişâbüri, *Sahîh-i Müslim ve Tercümesi*, Haz. Mehmed Sofuoğlu, İrfan Kitabevi, İstanbul, 1967.
- » Okcu, Naci, *Şeyh Gâlib Divânı* (Hayatı-Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.

- » Onay, Ahmet Talât, *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü -Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı-*, Haz. Cemal Kurnaz, H Yayınları, İstanbul, 2009.
- » Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.
- » *Sahih-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, Haz. Harun Yıldırım, Sağlam Yayınları,
- » Sarıkoçlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Tuğra Ofset Matb., Isparta, 2000.
- » Sarıtoprak, Zeki, “(İslâmiyette) Deccâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, İstanbul, 1994.
- » Şahin, Kürşat Kâmil, “Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.23, (Güz 2012): 389.
- » Şeylan, Ali, *İbrâhim İbn-i Bâli'nin Hikmet-Nâme'si (149b-300a)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78430/ibrahim-b-bali--hikmetname-ii.html> (03.07.2017)
- » Tarlan, Ali Nihat, *Necâti Beğ Divânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- » _____, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, 5.baskı, Ankara, 2009.
- » _____, *Ahmed Paşa Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- » Taş, Hakan, *Vahyî Divanı ve İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi SBE (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004.
- » Tatcı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, Diynet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2012.
- » Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî Tercümesi*, Haz. Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, Konya, 2007.
- » Topakkaya, Arslan, “Eski Ahit'te Zaman”, *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi*, S.16(2), Erzurum, (2012): 177.
- » Tümay, Güner, “Âhir Zaman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, 1988.
- » Yavuz, Kemal, *Âşık Paşa Garibnâme (Tıpkı Basım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000.
- » _____, *Gülşehri'nin Mantiku't-Tayr'ı (Gülşen-nâme) Metin ve Aktarma*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78427/gulsehri--mantikut-tayr.html> (03.07.2017)
- » Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Sentez Yayınları, İstanbul, 2007.
- » Zülfe, Ömer, *Yakînî Divânı (İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.